Gyarmati István, Szabó Duci és Bálint Márta
(Darabont Lili felvétele)

A dada balladája

A nosztalgia-hullám a századelő többé-kevésbé elfelejtett drámairól között felszínre vetette Bródy Sándort is; Szomory Dezső után most az ő darabjait hömpölygeti színpadjainkon. És meggyőződhettünk róla: a feledés nem a hálátlan utókor közönyéből vagy értetlenségéből ered (amire elég sok példa kínálkozik a kultúra közelebbi és távolabbi múltjából); oka egyszerűbb (és gyakoribb): Bródy — és az életművével képviselt dramaturgia — kiöregedett, végképpen irodalom- és színháztörténetté vált már, annak nem is egyik legragyogóbb lapjává. Vonatkozik ez kétségtelenül legsikerültebb és viszonylag legtartósabb alkotására, *A tanítónő*re is, és még inkább a marosvásárhelyi Nemzeti Színházban feltámasztott *A dadá*ra.

Egyébként a két darab ugyanarra az érzelmes sémára készült, más társadalmi környezetben ugyanazt a szív- és könnyfacsaró témát tálalja: egy tiszta szívű, becsületes, bátor lány kiszolgáltatottságát, méltatlan megaláztatását — annyi különbséggel, hogy az öntudatosabb Flóra fölemelt fejjel távozik, lemondva a felkínált mentőkötélről, a parasztnábob fiának kezéről is, míg a mindenfelől szorongatott, megcsúfolt és kiuzsorázott Bolygó Kiss Erzsébet, helyéről kiüldözve, végül a cselédkvártély pokol-tornácában tehetetlenségében gyufát iszik.

Tudjuk, persze hogy tudjuk, hallottuk, olvastuk elégszer: *A dada* a maga idejében valósággal forradalmi tett volt, amely viharos botrányt kavart a kisemmizettek sorsának, a polgárság lelketlen önzésének és erkölcstelenségének kendőzetlen felmutatásával. (A nem kevésbé kegyetlen paraszti haszonlesés kipellengérezését nyilván nem fájlalta az úri osztály.) Annak számított még a negyvenes évek elején is. De — a dolog természetében rejlik — az effajta „forradalmiság" hamar elavul és elévül. Hogy világirodalmi példára hivatkozzam: D. H. Lawrence könyvei visszhangosabb botrányokat robbantottak ki a viktoriánus Angliában a testi szerelem problémáinak „szeméremsértő" tárgyalásával. (A *Lady Chatterley* 30-as években megjelent magyar fordításából is teljességgel hiányoznak a „kényes" részek.) S vajon ezért a hajdani „forradalmi" merészségükért becsüli őket a mai olvasó, a jelenkori kritika? Nem, a szexualitás azóta régen polgárjogot nyert az irodalomban; napjainkban már csak azért olvassák ezeket a regényeket, ami egykor botányos „erotizmusukon" túl időtállóan jelentős írói teljesítmény: egy társadalom emberi viszonyainak, az emberi sors törvényszerű útjainak mélyrehatóan és művészi erejű ábrázolásáért.

*A dadá*ból mi marad számunkra, mai nézők-olvasók számára, ama század eleji bátor kérdésfelvetésen túl, maradandóan érvényes emberi-művészi igazságként? A naturalizmusba oltott ásatag melodráma: az érzéketlen, kapzsi (nevelő)apa, a meleglelkű félkarú gépész, Erzsébet őrangyala, a lelkiismeretlen, léha úrfi, aki az elcsábított parasztlányt beszerzi cselédnek pesti ügyvédné szeretőjéhez, a lány képtelenül naiv jósága, amely hitelt ad még csecsemője pénzkérő levelének is, a megkeseredett ügyvéd és az iszákos rendőrőrmester ízetlen szerelmi próbálkozása, a nagyságos asszony álerényes dühöngése... és végül a gyufa, a reményvesztett cselédlányok kötelező panáceája ebben a világban.

Hunyadi András, a vásárhelyi előadás rendezője jó érzékkel átlátta, hogy ezt a drámai anyagot csupán expresszionista eszközökkel teremtett ballada-légkörben lehet mai közönség előtt életre kelteni, csak így hozhatja valahogy közös nevezőre a heterogén drámai elemeket, s fogadtathatja el a szemszúró dramaturgiai ficamokat, a mondvacsinált helyzeteket, az alakok (az egyetlen főhősnő kivételével) meseszerűen sztereotipizált egysíkúságát, s nem utolsósorban a darab nyelvének gyakori mesterkéltségét. Ha nem is tudta minden szereplőjét kellőképpen belevonni elképzelésébe (Mózes Erzsébet ügyvédnéje puszta rutinfigura, bizonyos levitézlett színdarab-típus hisztérikus úriasszonya, Csorba András rendőrőrmesterében időnként avitt népszínmű-modor kísért), sikerült lényegében egységes és egy-egy pillanatában lebilincselően jelentéses, a Bródy-szövegen túlmutató előadást alkotnia. Döntő segítségére volt ebben Kemény Árpád szűkszavú, de nagy hangulati erejű és gondolatébresztő díszlete, amely a szobaterek végletes lemeztelenítésével és kitágításával, roppant perspektivát nyitó szürke rongyfüggönyeivel, a háttér ember méretű bábjaival és sok alakos, hatalmas grafikájával afféle *theatrum mundit* teremt, egy egész, reménytelen nyomorúságra ítélt világ jelképét, egy általános érvényű történés szimbolikus színterét. Ezen a színpadon mélyebb értelmet kap a csábító úrfi (Török András) Bob herceg-szerű első felvonásbeli megjelenése, és — ha nem is minden ellenérzés nélkül — végső soron belenyugodhatunk a végjelenet operai megoldásába is, a cselédkvártély lakóinak gyertyás felvonulásába a felravatolozott Erzsébet körül.

Nagy segítséget kapott a rendező a címszereplő Bálint Mártában is, aki olcsó szentimentalizmus nélkül, de sok érzékenységgel, női melegséggel és minden részletet kitöltő, aprólékos színészi munkával eleveníti meg a kis cselédlány figuráját, árnyaltan és elhitetően mondja végig tengernyi, erőltetetten „költőiesített" szövegét. Az előadás eszményien elképzelt stílusát mégis talán B. Zakariás Klári valósítja meg legtökéletesebben, az ügyvéd lázongó lányának sajnos egyetlen jelenetre korlátozott szerepében. Jól beilleszkedő, szép alakításokat láthatunk (a már nyugdíjas) Szabó Ducitól (Bolygóné) és Gyarmati Istvántól (Bolygó), aki dicséretes művészi mértéktartással áll ellen a játék-közhelyek csábításának, továbbá Boér Ferenctől, az ügyvéd eszköztelenül, belülről megformált szerepében, és Kárp Györgytől, aki rokonszenves (és némiképpen meglepő) egyszerűséggel és őszinteséggel jeleníti meg a félkarú gépész melodrámai alakját — sőt néhány szavas szereplőktől is, mint Székely Anna (nagyanya), Tamás Ferenc (nagyapa), valamint a cselédkvártély lakói közül Kilyén Ilka és főképpen Tatai Sándor, aki villanásnyi szereplésével újra megerősített tehetségébe, képességeibe vetett régi hitünkben. És nem hagyhatom megemlítés nélkül a kis Domokos Erikát, aki megkapó beleéléssel eljátszott jelenetében az utolsó felvonás emlékezetes színfoltja.

JÁNOSHÁZY GYÖRGY